

การศึกษาศุทธปรัชญาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

Buddhist Philosophy Study for Sustainable Development

ัชชฎฎฎฎฎ อยู๋เย็นเป็นสุข *

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเรื่องการพัฒนาตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวทางพุทธปรัชญา เพื่อวิเคราะห์หาแนวความคิดพุทธปรัชญาที่มีความสอดคล้องต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการวิจัยทางเอกสาร โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวทางพุทธปรัชญาตั้งอยู่บนรากฐานของการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม การพัฒนาตามแนวทางพุทธปรัชญาหวังให้สังคมมีความสุข ผู้คนเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ จึงมุ่งพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และความรู้ของบุคคล ไปพร้อมกับการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนตั้งอยู่บนรากฐานของวัตถุประสงค์ที่เป็นเป้าหมายของชีวิตและเครื่องวัดความเจริญของสังคม ตระหนักถึงปัญหาของการพัฒนาอย่างไม่สมดุลโดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การนำหลักธรรมตามแนวทางพุทธปรัชญา เช่น มรรค 8 ที่เน้นการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา มาประยุกต์ใช้โลกในปัจจุบันนี้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

คำสำคัญ การพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดพุทธปรัชญา

Abstract

This is a study of development concepts in the Buddhist philosophy and the sustainable development so as to analyze the concordance between the sustainable development and the Buddhist philosophy. This is a documentary research with related concepts and theories.

It is found that concepts on sustainable development and Buddhist philosophy are based on the development of quality of life and society. The Buddhist philosophy emphasized on an individual's internal development in terms of behavior, mind, and intellect according to the Buddha's teaching. While the sustainable development concepts emphasized on materialism, which is the goal of life and the symbol of progress, caused an imbalance development, with a lack of an environmental development. Therefore, the practice of

* นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองและยุทธศาสตร์การพัฒนา) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Buddhist philosophy such as the Noble Eightfold Path, emphasized education and human training practices based on the Threefold Training, with the application of science and technological education for the quality of life, could be a part of sustainable development

Keywords: sustainable development, Buddhist philosophy

ที่มาและความสำคัญ

การพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มมีความสำคัญมากขึ้นควบคู่ไปกับการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ ในโลก เมื่อพิจารณาจากการประชุมสุดยอดของโลกทางด้านสิ่งแวดล้อม (Earth Summit) ที่ประเทศบราซิล ใน พ.ศ. 2535 ซึ่งประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ รวมทั้งไทย ได้ร่วมลงนามในแผนการพัฒนาที่ยั่งยืน เรียกว่า แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ถือเป็นพันธกรณีที่แต่ละประเทศต้องแสวงหาแนวทางที่เหมาะสม เพื่อพัฒนาประเทศไปสู่ความยั่งยืน ประเทศไทยได้รับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมาบรรจุไว้ในแผนการพัฒน เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยดำเนินงานอย่างเป็นองค์รวม เพื่อสร้างสมดุลให้เกิดขึ้นใน 3 มิติ ได้แก่ มิติด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มิติด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546 : คำนำ) จึงมองการพัฒนาสังคมที่มุ่งเน้นการพัฒนาไปตามแนวคิดของฝ่าย ตะวันตก ที่เน้นความเจริญด้านเทคโนโลยีและวัตถุ ว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน การที่ประเทศไทยนำแนว ทางการพัฒนาของประเทศอุตสาหกรรมที่เจริญแล้วมาใช้ ทำให้ประเทศมีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและ วัตถุมากขึ้น แต่ขาดการพัฒนาทางด้านจิตใจอันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สังคมเกิดปัญหา จึงมีผู้นำเอาแนวคิดทาง พุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้

การพัฒนาที่ยั่งยืนที่นำเอาพุทธปรัชญาเข้ามาเป็นหลักหรือส่วนเสริม ในแง่แนวความคิด หลักการ เป้าหมาย และวิธีการ เห็นได้จากวิทยานิพนธ์อย่างน้อย 2 เรื่อง คือ การศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนในทัศนะของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ของสุทธิพร รัตนธรร ศรีธธา (2553) ที่แสดงให้เห็นปัญหาและ สาเหตุของการพัฒนา กับเป้าหมายและทางแก้ไขตามที่ปรากฏในหนังสือ การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่ประมวลวิธีการแก้ปัญหาตามหลักพุทธธรรม เรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาแบบพุทธ ในขณะที่ วิทยานิพนธ์ของพิรवारณ ชนะพาห์ (2551) ศึกษากระบวนการ การพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ที่สำคัญคือ หลักไตรสิกขา ที่มีการปฏิบัติโดยยึดทางสายกลางไม่เบียดเบียนผู้อื่น

เมื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals – MDGs) สิ้นสุดลงในพ.ศ. 2558 องค์การสหประชาชาติได้จัดทำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals–SDGs) 17 ข้อ เพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดี จนเป็นข้อสังเกตว่า การจัดทำ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 ข้อนี้ สามารถใช้หลักพุทธปรัชญาของพระพุทธเจ้าไว้เป็นแนวทางได้หรือไม่ และสามารถใช้หลักธรรมอริยมรรคมีองค์ 8 ในการประยุกต์ใช้ได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบแนวความคิด หลักการ วิธีการ และเป้าหมายของพุทธปรัชญาเรื่อง อริยมรรค กับการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัยและขอบเขตการศึกษา

การศึกษาพุทธปรัชญาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในบทความนี้ เป็นการศึกษาในเชิงพุทธปรัชญา โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นแนวทางในการวิจัย โดยค้นคว้า รวบรวม และศึกษา วิเคราะห์จากเอกสาร (Documentary Analysis) ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากหนังสือ วิทยานิพนธ์ บทความ วารสาร พระไตรปิฎกออนไลน์ และอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับเรื่องพระพุทธานุศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น การพัฒนาที่ยั่งยืน ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ครั้งที่ยังเป็น พระธรรมปิฎก (2539) พระไตรปิฎกสำหรับผู้บวชใหม่และชาวพุทธทั่วไป ของ แสง จันทร์งาม และอุทัย บุญเย็น (2559)

2. วิธีการศึกษา นำข้อมูลเกี่ยวกับแนวความคิดพุทธปรัชญาและแนวความคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน มาวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis โดยเทียบเคียงทางเอกสารและแนวคิดที่สื่อจากข้อความในเอกสาร เพื่อพิจารณาคำสัมพันธ์ทางแนวคิด จุดประสานและจุดแตกต่างระหว่างแนวคิด หลักการ รูปแบบ และวิธีการของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) และองค์การสหประชาชาติ ว่ามีลักษณะอย่างไร แล้วสรุปผลการศึกษาในรูปแบบของการพรรณนา (Description)

การพัฒนาที่ยั่งยืน(Sustainable Development)

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) หมายถึง การปรับปรุงคุณภาพชีวิตมนุษย์ภายใต้ศักยภาพของระบบนิเวศวิทยาของโลก มีส่วนประกอบพื้นฐานที่สำคัญ 3 องค์ประกอบที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Barbier, Edward B., 2016: www.ssrn.com) ในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีเป้าหมายให้เกิดมาตรฐานการดำรงชีวิตที่สูง ได้แก่ การขจัดความยากจน การสร้างความเท่าเทียมทางโอกาสอย่างเสมอภาคในสังคมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ การขจัดความไม่รู้หนังสือ และทักษะในการประกอบอาชีพ รวมทั้งการเตรียมอนาคตที่ดีให้แก่ลูกหลานรุ่นต่อไป ดังนั้น เป้าหมายของการพัฒนาจึงเป็นไปเพื่อเพิ่มมาตรฐานคุณภาพชีวิตและเพิ่มผลผลิตที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจมากเพียงพอให้แต่ละประเทศนำไปพัฒนาร่างกายและจิตใจของประชากรได้

“ความยั่งยืน” เป็นคำที่มีความหมาย เนื่องจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลกปัจจุบันสะท้อนถึงปัญหาที่เผชิญอยู่มากมาย เช่น การใช้พลังงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพ การจัดการน้ำที่ขาดการอนุรักษ์และก่อให้เกิดความแห้งแล้ง การเพิ่มประชากรอย่างไร้ทิศทาง การเบียดเบียนของการใช้สิทธิมนุษยชน และการสร้างสิทธิมนุษยชนที่ยังไม่สามารถขจัดความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางโอกาสได้ การใช้สิ่งอำนวยความสะดวกอย่างฟุ่มเฟือย จะเห็นได้ว่า ระบบบริโภคนิยมก่อให้เกิดความสูญเสียและทำให้ทรัพยากรธรรมชาติลดลงอย่างมาก ปัญหาเหล่านี้อาจสรุปเป็นปรากฏการณ์ที่โลกในปัจจุบันกำลังเผชิญอยู่ 2 ประการ ได้แก่ 1) ประชากรที่เพิ่มขึ้น

นอกจากเหนือการควบคุม สหประชาชาติได้สำรวจและรายงานว่า ประชากรในปัจจุบันจำนวน 7 พันล้านคน ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอย่างจำกัดและมีปริมาณถดถอยลงเรื่อย ๆ จะมีใช้ไม่เพียงพอกับคนรุ่นต่อ ๆ ไป และ 2) พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากระบบบริโภคนิยม (consumerism) ที่ให้เกิดนิสัยฟุ่มเฟือย ใช้สอยทรัพยากรโดยไม่จำเป็น คำนึงถึงแต่เพียงความสะดวกจึงสะสมทรัพยากรไว้ใช้เกินความจำเป็นและเกินความต้องการ ทำให้เกิดภัยพิบัติอันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรจำนวนมาก เช่น ภาวะโลกร้อน แผ่นดินไหว น้ำท่วม ภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง (climate change) จนอยู่นอกเหนือความสามารถที่มนุษย์จะป้องกันได้ ดังนั้น “ความยั่งยืน” จึงเป็นการทำให้เกิดความคงที่และความต่อเนื่องในการใช้ทรัพยากร การดำรงชีวิตอย่างสมดุลกับธรรมชาติ ที่ผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้อย่างมีประโยชน์มากที่สุด (กาญจนา เจริญชัย, 2559:14)

การประชุมของสหประชาชาติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่นครริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล ใน พ.ศ. 2535 ได้ให้หลักการที่จะช่วยให้รัฐบาลหรือสถาบันของประเทศต่าง ๆ ใญนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเสนอแนะให้พิจารณาเรื่องสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ ควบคู่กันไปกับประเด็นของความยากจน ความเสมอภาค คุณภาพชีวิต และการปกป้องสิ่งแวดล้อมของโลก การประชุมผู้นำโลก (World Summit) เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่นครโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ ใน พ.ศ. 2545 ได้กล่าวถึงสามเสาหลักที่สัมพันธ์กันของการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ การพัฒนาทางเศรษฐกิจ การพัฒนาทางด้านสังคม และการป้องกันทางด้านสิ่งแวดล้อม ที่ดำเนินการในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับโลก โดยมีความเข้าใจเรื่องความซับซ้อนและความสัมพันธ์ระหว่างกันของปัญหาวิกฤติเหล่านี้ เช่น ความยากจน การบริโภคอย่างสุรุ่ยสุร่าย ความเสื่อมลงด้านสิ่งแวดล้อม ความเสื่อมของสังคมขานเมือง การเพิ่มของประชากร ความไม่เสมอภาคทางเพศ สุขภาพ ความขัดแย้ง และความรุนแรงเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ความพยายามที่เป็นรูปธรรมจากผลการประชุมเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่คำนึงถึงประเด็นปัญหาเหล่านี้ ปรากฏในลักษณะของพันธกิจที่ต้องทำ เช่น การประหยัดน้ำ การมีระบบสุขภาพที่ดี การส่งเสริมสุขภาพที่เหมาะสม การบริการพลังงานที่สะอาดและทันสมัย ตลอดจนการแก้ปัญหาการเสื่อมถอยของระบบนิเวศ (สุริยา เหมตะศิลป์, 2550: www.edu.tsu.ac.th)

เมื่อปี 2543 องค์การสหประชาชาติได้กำหนดเป้าหมายของการพัฒนาที่สหัสวรรษ (The Millennium Development Goals-MDGs) ไว้ 8 ด้าน ได้แก่

- 1 Eradicate Extreme Hunger and Poverty ขจัดความหิวโหยและความยากจน
- 2 Achieve Universal Primary Education บรรลุการศึกษาพื้นฐานสากล
- 3 Promote Gender Equality and Empower Woman ส่งเสริมความเสมอภาคของเพศสภาพและพลังสตรี
- 4 Reduce Child Mortality ขจัดอัตราการตายของทารก
- 5 Improve Material Health ปรับปรุงสุขภาพด้านวัตถุ
- 6 Combat HIV / AIDS, Malaria and other diseases ต่อสู้โรคเอดส์ มาเลเรีย และโรคต่าง ๆ
- 7 Ensure Environment Sustainability ยืนหยัดความยั่งยืนของสภาพแวดล้อม

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562 ISSN: 1513-4563

8 Develop a Global Partnership for development พัฒนาภาคีโลกเพื่อการพัฒนา

เป้าหมายทั้ง 8 ดังกล่าวเป็นปัญหาที่กำลังจะเกิดขึ้นในสหัสวรรษ จึงต้องดำเนินการปรับปรุงและพัฒนาโดยเร็ว ประเทศสมาชิกจึงต้องทำวิจัย สืบค้น และกำหนดยุทธศาสตร์ในการบรรลุเป้าหมายทั้งหมด (กาญจนา เจริญศรี, 2559 : 14) เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2558 ผู้นำจาก 180 ประเทศทั่วโลกในองค์การสหประชาชาติได้ร่วมทำข้อตกลงกันว่า จะทำโลกดวงนี้ขึ้นอีกครั้งโดยการร่วมมือร่วมใจกัน สร้างอนาคตให้โลกดวงนี้เติบโตอย่างยั่งยืนไปด้วยกัน ซึ่งก็คือ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) หรือ SDGs มีเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งสิ้น 17 เป้าหมาย (Goals) รวม 169 เป้าประสงค์ (Targets) เพื่อมุ่งจัดความยากจนทุกรูปแบบ รวมทั้งสร้างความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม หากทุกฝ่ายร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมาย SDGs ทั้ง 17 ข้อได้ภายในปี 2573 วิกฤตต่าง ๆ ในโลกจะลดน้อยลง มนุษย์จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (SUSTAINABLE LIFE, 2558 : www.sustainablelife.co) เมื่อพิจารณาจากปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

1. ประชาชน : จัดปัญหาความยากจนและความทิวโหย ลดความเหลื่อมล้ำในสังคม
2. ความมั่งคั่ง : ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีสอดคล้อง กับธรรมชาติ
3. โลก : ปกป้องดูแลโลก ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพภูมิอากาศเพื่อคนรุ่นหลัง
4. สันติภาพ : การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ
5. หุ้นส่วนความร่วมมือ : ร่วมมือและดำเนินการตามวาระการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับโลก

(United Nations Thailand, 2560 : www.un.or.th)

พุทธปรัชญาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน(Buddha for Sustainable Development)

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ หรือศาสนาแห่งความเพียรพยายาม (อง.ตัก. 20/577/369) หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมุ่งเน้นที่การปฏิบัติ การอ่อนน้อมหรือการหวังผลลดบันดาลจากสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อให้ตนประสบความสุขหรือความสำเร็จในชีวิตไม่ใช่แนวทางของพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ในแง่ของหลักธรรม พุทธศาสนาที่สามารถพิสูจน์ได้จึงมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ พุทธศาสนาเป็นเรื่องใกล้ตัวที่สามารถสัมผัสรับรู้ได้ตลอดเวลา เพราะใจความสำคัญของหลักธรรมเป็นเรื่องของปัญหาชีวิตและวิธีการแก้ปัญหาชีวิต หรือที่เรียกว่า “ทุกข์และความดับทุกข์” ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทั้งในกาลก่อนและในบัดนี้ เราสอนแต่เรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น” (ม.มู. 12/286/276)

แม้ผลแห่งการแสวงหาทางพ้นทุกข์ของพระพุทธเจ้า จะเป็นการบรรลุธรรมขั้นสูง คือ ความหมดกิเลส ทั้งปวง อันเป็นเป้าหมายขั้นโลกุตระ ซึ่งอาจดูเหมือนจะไม่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของปุถุชนหรือฆราวาสทั่วไปที่ยังดำเนินชีวิตอยู่ในวงจรของความอยาก ความต้องการ ความสะดวกสบาย การมีบ้าน มีรถ มีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี มีเครื่องอำนวยความสะดวกและสิ่งน่าใคร่น่าพอใจต่าง ๆ แต่หากได้ศึกษาพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้จะพบว่า พุทธศาสนาไม่ได้ละเลยการดำเนินชีวิตของปุถุชนหรือฆราวาสเลย ทั้งยังมีหลักธรรมที่สนับสนุนส่งเสริมให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในครรลองที่ดีอยู่มาก แม้แต่หลักธรรมขั้นสูงก็ยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างสามัญได้ หลักธรรมทางพุทธศาสนาจึงมีความครอบคลุมทั้งในส่วนการ

วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562 ISSN: 1513-4563

ปฏิบัติขั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกิเลส หรือขั้นสำหรับปุถุชน เรียกว่า “โลกียธรรม” และขั้นที่บริสุทธิ์จากกิเลส หรือขั้นสำหรับพระอริยบุคคล เรียกว่า “โลกุตตรธรรม” (อภิ.สง. 34/911/355) หลักธรรมทางพุทธศาสนาทั้ง 2 ระดับ จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะกว้าง ๆ ดังนี้

1) หลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมนธรรม” หมายถึง ความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ ตามกระบวนการของธรรมชาติ

2) ข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หมายถึง หลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จ คือ ความสุข ความสะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546:6)

สรุปลักษณะทั้งสองนี้ได้ว่า หมายถึง หลักความจริงและหลักความดี พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ กล่าวคือ หลักความจริงก็เป็นจริงตามธรรมชาติ เมื่อเกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้คน ก็จำเป็นต้องวางท่าทีกับความจริงให้ถูกต้อง เช่น ชีวิตเป็นองค์รวมของขั้น 5 จึงมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามสามัญลักษณะ หรือไตรลักษณ์ และเป็นไปตามกฎแห่งกรรม เป็นความจริงที่บริสุทธิ์ตามกระบวนการธรรมชาติ ไม่อาจปฏิเสธได้ หากพยายามปฏิเสธหรือวางท่าทีไม่ถูกต้อง เข้าใจผิด ปฏิบัติผิด ผลก็คือ ความทุกข์ แต่หากรู้ เข้าใจและยอมรับตามความเป็นจริง ไม่ยึดมั่นถือมั่น จึงเรียกว่าปฏิบัติถูก การปฏิบัติอย่างถูกต้องเป็นหลักความดี ผลของการปฏิบัติถูก คือ การดับทุกข์หรือความสุข ความสำคัญอันเป็นบทสรุปหลักธรรมทางพุทธศาสนาคือสิ่งที่นำมาซึ่งความสุขและความดีงาม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมนั้นแหละย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้” ข้อนี้เป็นประโยชน์ ในเมื่อประพฤติธรรมดีแล้ว ผู้ประพฤติธรรมย่อมไม่ตกไปสู่ที่ต่ำทรมาน” (ขุ.เถร. 26/332/314)

หลักธรรมทางพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นถึงการดำรงอยู่และการพัฒนา ทั้งชีวิตของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม และจะเป็นผลดีต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อมนั้นต้องมีการอาศัยกันอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติภายนอกและภายในตัวมนุษย์เอง การแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงต้องเป็นการพัฒนาที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหา แต่เป็นการพัฒนาที่ยึดประโยชน์สุขของคนและสรรพสิ่งในโลกเป็นสำคัญ หลักธรรมที่สามารถนำมาใช้แนวคิดเชิงประยุกต์ใช้มานำเสนอไว้เพียงบางประการที่เป็นหลักสำคัญและมีส่วนสนับสนุนแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยเสนอหลักอัฐสังคิมรรคหรือมรรคมืองค์ 8 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท อัฐสังคิมรรคหรือมรรคมืองค์ 8 แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแนวทางการปฏิบัติธรรม คือ พระธรรมเทศนาชื่อว่า อัมมจักกัปปวัตตนสูตร มรรคมืองค์ 8 หรือมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งมีสัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบคือเห็นอริยสัจ 4 ซึ่งการปฏิบัติตามมรรคมืองค์ 8 นี้ ก็คือการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า วยธมา สงขารอาปปมาเทน สมปาเทถ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราจักเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด ดังนี้ เป็นวาจาครั้งสุดท้ายของตถาคต (พระอานาจ ขนฺติโก (ภาคาหาญ), 2554 : 15)

ทางสายกลาง จึงเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดภัย ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ 1. กามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข) 2. อตตกิลมณานุโยค (การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง) ความแน่นอนของทางสายกลางนั้นอยู่ที่ความมีจุดหมายหรือเป้าหมายที่แน่ชัด เมื่อมีเป้าหมายหรือจุดหมายที่แน่นอนแล้ว ทางที่นำไปสู่จุดหมายนั้น จึงเป็นการกระทำที่ตรงจุด พอเหมาะที่จะให้ผลตามเป้าหมาย ทางสายกลางที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา มีจุดหมายอยู่ที่ความดับทุกข์หรือภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ปัญหา มรรคคือระบบความคิดและการกระทำ หรือการดำเนินชีวิตที่พอดีให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมาย คือความดับทุกข์ มรรค 8 จึงเป็นทางสายกลาง เป็นทางแห่งปัญญา (อง.ปญจก. (ไทย) 22/214/357.) ดังจะอธิบายเรื่องมรรคมีองค์ 8 ได้ต่อไปนี้

1. **สัมมาทิฐิ** คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ เริ่มจากความเข้าใจปัญหาของตน ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งความรู้และความมีเหตุผล เป็นทางแห่งการรู้ เข้าใจ ยอมรับ และกล้าเผชิญหน้า กับความจริงของโลกและชีวิต สัมมาทิฐิ ความเห็นถูก ความเห็นชอบ คือความเห็นที่มีเหตุผลก่อให้เกิดในทางที่ดี ได้แก่เห็นอริยสัจ (รู้อดีต ปัจจุบัน อนาคต ทำให้เห็นกระแสแห่งชีวิต) อันเป็นส่วนหนึ่งของมรรคมีองค์ 8 (เดือน คำดี, 2534 : 29-40)

สัมมาทิฐิถือเป็นทางปฏิบัติที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวกำหนดให้การกระทำหรือพฤติกรรมอื่น ๆ ที่ตามมา เป็นกุศลหรืออกุศล พระไตรปิฎกได้อธิบายความสำคัญของสัมมาทิฐิในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1.1) สัมมาทิฐิในฐานะเป็นเหมือนนายสารธิดังพุทธพจน์ที่ว่า “ทางนั้นชื่อว่าทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัย รถชื่อว่าไม่มี เสียงดังประกอบด้วยล้อ คือธรรม มีหิริเป็นฝา มีสติเป็นเกราะกัน ธรรมรถนั้น เราบอกให้มีสัมมาทิฐินำหน้าเป็นนายสารธิ” (ส .ส. (ไทย) 15/144/45.) สัมมาทิฐิจึงเป็นเหมือนนายสารธิดูแลจูงเส้นทางเป็นอย่างดี

1.2) สัมมาทิฐิในฐานะเป็นบุพนิมิตแห่งการตรัสรู้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลายเมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัยย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิตฉันใด สัมมาทิฐิก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตเพื่อการตรัสรู้ อริยสัจ 4 ประการ” (ส .ม. (ไทย) 19/1720/553.) ข้อความในพุทธพจน์ตรงนี้เปรียบเทียบกับเห็นบทบาทของสัมมาทิฐิในฐานะ “บุพนิมิต” คือ เครื่องหมายที่บอกให้รู้ล่วงหน้า หรือเป็นการบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าว่า กำลังจะมีบางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้นตามมา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2539:2)

1.3) สัมมาทิฐิในฐานะเป็นบ่อเกิดและส่งเสริมกุศลธรรมทั้งปวง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็ไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น เหมือนสัมมาทิฐินี้เลย” (อง.เอก. (ไทย) 20/190/43). พุทธพจน์ตรงนี้แสดงให้เห็นบทบาทและความสำคัญของสัมมาทิฐิใน 2 ประเด็น ได้แก่ การทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นและการทำกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ดีขึ้น

2. **สัมมาสังกัปปะ** คือ ความไม่ใฝ่ใจถูกต้อง คิดหาทางออกไปจากทุกข์ตามกฎแห่งเหตุผลที่เห็นชอบมาแล้วในข้อสัมมาทิฐิ โดยการไม่เพ่งร้าย การไม่ทำทุกขให้แก่อื่นแม้เพราะเปลอ รวมทั้งความไม่ใฝ่ใจถูกต้องทุกอย่าง ที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากสิ่งที่มีมนุษย์ไม่ประสงค์ ดังต่อไปนี้

2.1) ความดำริที่ปราศจากราคะหรือโลภะ ที่พาให้จิตหมกมุ่น ติดข้องพันพัวอยู่แต่สิ่งที่สนองความอยากต่าง ๆ มีความเสียดสี ไม่เห็นแก่ตัว ตลอดถึงความคิดที่จะนำพาตนเองให้หลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่ความเป็นอิสระ

2.2) ความดำริที่ปราศจากการคิดพยาบาท เคียดแค้นชิงชัง ชัดเคือง หรือการคิดเห็นในแง่ร้ายต่าง ๆ หากแต่มุ่งคิดในสิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์เกื้อกูล มีความเมตตา ความปรารถนาดี หวังความสุข ความเจริญของผู้อื่นเป็นที่ตั้ง

2.3) ความดำริปราศจากโทสะไม่มุ่งร้ายทำลายใคร มีแต่ความคิดที่อยากช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความคิดเช่นนี้จะช่วยเสริมสร้างจิตให้เกิดการพัฒนา มีความก้าวหน้าในทางธรรม พ้นจากบาปอกุศล สามารถละจากความดำริที่ผิดทั้งหมดได้

3. สัมมาวาจา คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนางดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า (ม.ม. (ไทย) 12/135/126). สัมมาวาจาเป็นทางดับสนิทสำหรับบุคคลผู้เจรจาผิด เป็นทางหลีกเลี่ยงสำหรับบุคคลผู้เจรจาผิดบุคคลบางคนในโลกนี้ (ม.ม. (ไทย) 12/440/474). คือ 1. เป็นผู้พูดเท็จ 2. เป็นผู้พูดส่อเสียด 3. เป็นผู้พูดคำหยาบ 4. เป็นผู้พูดเพื่อเจ้า ความประพฤติสม่ำเสมอ คือ ความประพฤติธรรมทางวาจา มี 4 ประการ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ (ม.ม. (ไทย) 12/441/476-477). คือ 1. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ 2. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด 3. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ 4. เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้า

4. สัมมาภิมันตะ คือ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนางดเว้นจากการประพฤติดัดในกาม (ม.ม. (ไทย) 12/135/126). โดยมีลักษณะดังต่อไปนี้

4.1) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณฑ์ฆาตกรและศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์

4.2) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือ ไม่ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่น ซึ่งอยู่ในบ้าน หรือในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

4.3) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤติดัดในกาม คือ ไม่เป็นผู้ประพฤดิละเมิดในสตรีที่อยู่ในความดูแลของมารดา ที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่อยู่ในปกครองของมารดาบิดา ที่อยู่ปกครองของพี่ชายน้องชาย ที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว ที่อยู่ในปกครองของญาติ ที่ประพฤติธรรมมีสามี มีกฎหมายคุ้มครองโดยที่สุด แม้สตรีที่บุรุษสวมด้วยพวงมาลัยหมายไว้ (ม.ม. (ไทย) 12/441/476.)

5. สัมมาอาชีวะ ความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ “อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละเมิดอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพ ด้วยสัมมาอาชีวะ” (ม.ม. (ไทย) 12/135/126) พุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีวะโดยมุ่งเน้นเกณฑ์ขั้นต่ำที่มนุษย์ต้องการในชีวิต คือ มุ่งให้ทุกคนมีปัจจัย 4 พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งเป็นการถือเอาวัตถุเป็นหลัก ความมีปัจจัย 4 พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือแม้มีวัตถุพร้อมบริบูรณ์ ก็มีใช้จุดหมายในตัวเอง เพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นวิธีการขั้นตอนหนึ่งที่จะช่วยให้ก้าวต่อไปยังจุดหมายที่สูงกว่า จึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญาเพื่อชีวิตที่ดีงามและการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป บางคนมีความต้องการวัตถุเพียง

เท่าที่พอเป็นอยู่ แล้วหันไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา บางคนยังไม่พร้อมและชีวิตยังขึ้นต่อวิตุมากกว่า แต่ความเป็นอยู่ของเขาไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น

คำว่า “สัมมาชีพ” ในทางธรรม มิได้หมายเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิต แล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่ ความประพฤติ หรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใด ที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีพด้วย อย่างไรก็ดี แม้จะแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมและใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ แต่อาจยังไม่ได้ชื่อว่าปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องทางธรรมโดยสมบูรณ์ เพราะทางธรรมเน้นคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาด้วย ดังนั้น การวางใจวางท่าที่ต่อทรัพย์จึงต้องเป็นไปด้วยนิรวณปัญญา มีความรู้เท่าทัน เข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ ขณะเดียวกันชอบเขตแห่งคุณค่าหรือประโยชน์นั้น มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่เป็นทาส แต่เป็นนายของทรัพย์ มีทรัพย์เพื่อรับใช้มนุษย์ เป็นอุปกรณ์สำหรับทำประโยชน์และสิ่งดีงาม ช่วยผ่อนเบาทุกข์ ทำให้มีความสุข มิใช่กลายเป็นเหตุเพิ่มความทุกข์ ทำให้เสียสุขภาพจิต ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ (อง.เอกก. (แปล) 20/394-397/47.)

6. สัมมาวายามะ คือ ความพยายามในทางที่ชอบ ความเพียรเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งข้อหนึ่งในพระพุทธศาสนา เห็นได้จากการที่สัมมาวายามะเป็นองค์มรรคประจำข้อ 1 ใน 3 ข้อ (สัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสมาธิ) ซึ่งต่อคอยช่วยเหลือองค์มรรคข้ออื่น ๆ ทุกข้อเสมอไป และในหมวดธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติแทบทุกหมวดจะพบความเพียรแทรกอยู่ด้วยในชื่อใดชื่อหนึ่ง

ความพยายามในทางที่ชอบ ได้แก่ การประกอบความเพียรในสถานะ 4 เรียกว่า สัมมัปปธาน 4 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายตอน (เช่น ที.ม. (ไทย) 10/131/184, ที.ปา (ไทย) 11/145/106, ม.มู, 12/462/503, ม.ม. (ไทย) 13/247/291, ม.อ. (ไทย) 14/35/44, ส.ข. (ไทย) 17/81/130) มีรายละเอียดดังนี้

6.1) สังวรปธาน คือ การเพียรพยายามป้องกันมิให้อกุศลคือ ความชั่วทุจริตทั้งหลายเกิดขึ้น พยายามห่มเทศบัญญัติ ฝืนใจ ช่มใจด้วยการสำรวมระวังกายวาจาใจ ไม่ให้ยินดีในร้ายต่อกิเลส ตัณหา อกุศลทั้งปวง โดยมีสติเป็นเครื่องคอยระวังมิให้บาปและอกุศลทั้งหลายเกิดขึ้น

6.2) ปหานปธาน คือ การเพียรพยายามในการเลิกละบาปและอกุศลทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วให้จางหายและหมดสิ้นไป พยายามที่จะขจัดหรือทำลายเสียซึ่งความชั่วอกุศลต่าง ๆ เช่น โลภ โกรธ หลง ฯลฯ ไม่ให้ครอบงำจิตใจ เพราะทำให้จิตใจเศร้าหมองขุ่นมัว อันเป็นบ่อเกิดแห่งการทำชั่ว

6.3) ภาวนापธาน คือ การเพียรพยายามในการเพิ่มพูนกุศล คือความดีงามความสุจริต ธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้น ให้เจริญงอกงามขึ้น

6.4) อนุรักษนปธาน คือ ความเพียรพยายามในการรักษากุศล คือความดีงามที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ดำรงอยู่ไม่ให้เลือนหายไป คอยระคับประคองให้กุศลเหล่านั้นเจริญเต็มที่ ด้วยการห่มเทศความพยายามและกำลังในการปกป้องรักษาความดีนั้นไว้ต่อเนื่องเรื่อยไป

7. สัมมาสติสัมมาสมาธิ คือ การคอยระลึกถึงอยู่เสมอ ภาวะที่ระลึกได้ภาวะที่ทรงจำไว้ ภาวะที่ไม่ลืมสติตินอกจากหมายถึงความไม่ลืมซึ่งกับความหมายว่าความระลึกได้แล้ว ยังหมายถึง ความไม่เปลอ ความระมัดระวัง ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ อย่างไร โดยเฉพาะในแง่ของจริยธรรม การทำหน้าที่ของสติมักถูกเปรียบเทียบกับนายประดู

ที่คอยระวังเฝ้าดูคนเข้าออกอยู่เสมอ สติจึงเป็นธรรมสำคัญในทางจริยธรรม เพราะเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเอง ทั้งที่เตือนตนในการทำความดีและไม่เปิดโอกาสแก่ความชั่ววอก ผิดพลนอบรมสัมมาสติ หรือการระลึกรับชอบตามหลักทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สติปฏิฐาน 4 (ที.ม.(ไทย) 10/373/301) อันได้แก่

7.1) กายานุปัสสนา คือ การใช้สติพิจารณาภายในให้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงการ มิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา (ที.ม.(ไทย) 10/374/302.)

7.2) เวทนานุปัสสนา คือ การใช้สติพิจารณาอารมณ์ที่เกิดขึ้น เช่น เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉย ๆ ให้รู้ชัดตามสภาพที่ปรากฏขณะนั้น (ที.ม.(ไทย) 10/380/313)

7.3) จิตตานุปัสสนา คือ การกำหนดสติพิจารณาจิตของตนเองว่าเป็นอย่างไร ในขณะที่นั้น คือรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงแต่จิต มิใช่สัตว์ บุคคลตัวตนเราเขา (ที.ม.(ไทย) 10/381/314)

7.4) ธัมมานุปัสสนา คือ การกำหนดสติพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามสภาพที่เป็นจริงของสภาวะธรรมว่า คืออะไร เป็นอย่างไร จะมีวิธีละได้อย่างไร ทำให้เจริญขึ้นได้อย่างไร (ที.ม.(ไทย) 10/382/316)

สติมีความสำคัญมากในการปฏิบัติจริยธรรมทุกชั้น การดำเนินชีวิตหรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ นั้น มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า “อปปมาท” หรือความไม่ประมาท อปปมาทเป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งสำหรับความก้าวหน้าในระบบจริยธรรม มักให้ความหมายว่า การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมมถลาลงไปในทางเสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดีถึงสิ่งที่จะต้องทำ และต้องควรทำ ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่กระทำด้วยความจริงจัง

8. สัมมาสมาธิ เป็นองค์มรรคข้อสุดท้าย และมีเนื้อหาสำหรับการศึกษามาก เพราะเป็นเรื่องของการฝึกอบรมจิตใจในขั้นลึกซึ้ง เป็นเรื่องละเอียดประณีต ทั้งในแง่ที่เป็นเรื่องของจิตอันเป็นของละเอียด และในแง่การปฏิบัติที่มีรายละเอียดกว้างขวางซับซ้อน เป็นจุดบรรจบหรือเป็นสนามรวมของการปฏิบัติสมาธิ แปลกันว่าความตั้งมั่นของจิต หรือ ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด

คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ “จิตตั้งเสกคคตา” หรือ “เอกคคตา” แปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ จิตที่กำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน มีอรรถกถาที่ระบุความหมายจำกัดลงไปว่า สมาธิ คือ ภาวะที่มีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิต และขยายความว่าหมายถึงการดำรงจิตและเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียวอย่างเรียบสม่ำเสมอและไม่หวั่นไหว จิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิดีแล้วย่อมมีกำลัง ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

8.1) อุปาจารสมาธิ ได้แก่ ความสงบที่ยังไม่ถึงขั้นนิมิตเพียงแต่เฉย ๆ หรือใกล้เคียงเท่านั้น

8.2) อัปนาสมาธิ ได้แก่ ความสงบแน่วแน่อยู่ในนิมิต ตั้งแต่ปฐมนิมิตจนถึงจตุตถนิมิต หรือปัจจุ-
มณาน ที่เรียกว่า รูปนิมิต หรือ รูป สมาบัติ สัมมาสมาธิ คือ การสลัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมนิมิตที่มีวิตก วิจารณ์ และสุขอันเกิดจากการวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยนิมิตที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไปมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยนิมิตที่พระอรหันต์ทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เพราะระลึกรู้และทุกขได้เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถนิมิตที่ไม่มีทุกขไม่มีสุข มีสติบริสุทธ์เพราะอุเบกขาอยู่การปฏิบัติตามนัยนี้ เป็นข้อปฏิบัติอย่างกลาง เป็นการ

ดำเนินทางสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” ม.ม. (ไทย) 12/33/31, ส.ม. (ไทย) 19/1081/592. เป็นการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ อันเป็นแก่นของพระพุทธศาสนาซึ่ง เป็นเรื่องที่ต้องใช้ปฏิบัติ เพื่อดับทุกข์ให้ได้ โดยตรงเพราะเป็นเรื่องปัจจุบัน

ผลการศึกษาพุทธปรัชญากับแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวความคิดแนวทางพุทธปรัชญา มีแนวคิดที่ว่า พื้นฐานเรื่องมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่แยกจากกัน เพราะตัวมนุษย์เองเป็นธรรมชาติอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ และเน้นการพัฒนาที่คน ที่เรียกว่า ภาวนา หมายถึงการพัฒนาทั้งด้านพฤติกรรม ความประพฤติ เป็นการพัฒนาระดับศีล ด้านจิตใจ คุณธรรมจริยธรรม เป็นการพัฒนาระดับสมาธิ และด้านปัญญา รวมเรียกว่าไตรสิกขา ทั้งสามอย่างนี้ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ สภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ขณะเดียวกันพุทธธรรมก็เป็นแนวทางหลักการพัฒนาสิ่งแวดล้อม หรือธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงพัฒนามนุษย์ สังคม และธรรมชาติ แบบองค์รวมไม่แยกส่วนออกจากกันในการ ดำรงชีวิตของมนุษย์ได้ ทุกองค์ประกอบต้องมีความสมดุลสอดคล้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน ต้องดำเนินไปด้วยกัน กับชีวิตมนุษย์ในลักษณะประสานกลมกลืน มิได้เน้นเฉพาะการพัฒนาคนในมิติทางวัฒนธรรม หรือการ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เพียงด้านใดด้านหนึ่ง จึงสรุปได้ว่า แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางที่กว้างขวาง เกื้อกูลซึ่งกันและกันกว่าแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเหตุว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นย่อมไม่มีโทษ ไม่มีภัย ผลกระทบข้างเคียงต่อสิ่งใด ๆ แม้ระยะเริ่มต้นหรือระหว่างการพัฒนา และตลอดจนสุดท้ายปลายทางมี แต่คุณค่าอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งมนุษย์ ธรรมชาติ และโลกอย่างยิ่ง

การพัฒนาที่ยั่งยืนจึง หมายถึง การพัฒนาที่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงขีดจำกัดของ ทรัพยากรธรรมชาติและตอบสนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต การพัฒนาที่ยั่งยืน มี ข้อพิจารณา 3 ประเด็น

1. การพัฒนาที่ยั่งยืนควรได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นแนวคิดอย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์
2. การพัฒนาที่ยั่งยืนก่อให้เกิดความจำเป็นที่ต้องใช้สติปัญญามากพอ ๆ กับความจำเป็นที่ต้องใช้ ความเห็น ในทางการเมือง
3. ความยั่งยืนนี้เป็นความคิดเชิงนิเวศวิทยาร่วมกับนัยทางเศรษฐกิจ

การหลักธรรมเรื่องมรรค 8 มาช่วยในการพัฒนาโดยเริ่มจากตนเอง กล่าวคือ ด้านศีล ปฏิบัติโดย ประพฤติดีไม่ผิดศีล ไม่กล่าววาจาเท็จหรือส่อเสียด และทำอาชีพสุจริต ด้านสมาธิ ปฏิบัติโดยพยายามดำรงสติ ตั้งใจดองกุศลที่เกิดในจิต และพิจารณาภายในกาย ด้านปัญญา แยกแยะความถูกผิดและเข้าใจทิศทางที่ถูกต้อง โดยใช้ศีลและสมาธิเป็นแรงขับให้เกิดปัญญา ทั้งหมดนี้เป็นการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เปรียบเสมือนการลาก เกรียนไปอย่างพร้อมเพรียงกัน จึงสามารถเข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง การปฏิบัติตนตาม แนวทางเรื่องมรรค 8 จึงนับว่าสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากทุกองค์ประกอบของการ พัฒนาที่ยั่งยืนต้องมีความสมดุลพึ่งพาซึ่งกันและกัน

รายการอ้างอิง

- กาญจนา เจารัมย์. 2559. “การศึกษากับการพัฒนาที่ยั่งยืน.” *วารสารสมาคมนักวิจัย* 21 (2): 13-18.
- เดือน คำดี. 2534. *พุทธปรัชญา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). 2539. *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). 2539. *ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- _____. 2546. *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- พระอำนาจ ขนดีโก (ภาคหาญ). 2554. *ศึกษาปริยมรรคในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน 4*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิราวรรณ ชนะพาทย์. 2551. *กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจพอเพียง*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต การจัดการสิ่งแวดล้อม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2546. *การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สุทธิพร รัตนธรร ทรัพย์ธา. 2553. *ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุริยา เหมตะศิลป์. 2550. *ศึกษาศาสตร์กับการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ออนไลน์)*. www.edu.tsu.ac.th/major/eva/files/journal/education_for_develop_to_last.pdf, 1 พฤศจิกายน 2562.
- แสง จันทร์งาม และอุทัย บุญเย็น. 2559. *พระไตรปิฎกสำหรับผู้บวชใหม่และชาวพุทธทั่วไป*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- Barbier, Edward B. 2016. “Sustainability and Development.” In *Annual Review of Resource Economics* (Online). www.ssrn.com/abstract=2850926, January 3, 2018.
- SUSTAINABLE LIFE. 2558. “เมื่อโลกเปลี่ยนไป ใครรับผิดชอบ?.” ใน *คิดเพื่อชีวิตยั่งยืน SUSTAINABLE LIFE* (ออนไลน์). www.sustainablelife.co/news/detail/1, 25 ตุลาคม 2562.
- United Nations Thailand. 2560. “เป้าหมาย.” ใน *เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศไทย* (ออนไลน์). www.un.or.th/globalgoals/th/the-goals/, 30 ตุลาคม 2562.